

Nr 184.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag angående ändring i lagen den 18 juni 1926 (nr 326) om delning av jord å landet, m. m.; given Stockholms slott den 10 mars 1950.

Under åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed jämlikt § 87 regeringsformen föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till

- 1) lag angående ändring i lagen den 18 juni 1926 (nr 326) om delning av jord å landet; samt
- 2) lag angående ändrad lydelse av 2 kap. 13 § lagen den 12 maj 1917 (nr 269) om fastighetsbildning i stad.

Under Hans Maj:ts

Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Herman Zetterberg.

Propositionens huvudsakliga innehåll.

I en tidigare avlämnad proposition (nr 59) har framlagts förslag till lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde i havet ävensom i Väneren, Vättern, Hjälmaren och Storsjön i Jämtland. Nu föreliggande lagförslag innehåller bestämmelser om lantmäteriförrättning som skall kunna hållas för att utröna sträckningen av sådan gräns.

Förslag

till

Lag

angående ändring i lagen den 18 juni 1926 (nr 326) om delning
av jord å landet.

Härigenom förordnas, att 7 kap. 7 § lagen den 18 juni 1926 om delning av jord å landet skall erhålla följande ändrade lydelse samt att till samma kapitel skall fogas en ny paragraf, betecknad 8 §, av nedan angiven lydelse.

*(Gällande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

7 KAP.

7 §.

Vad nu är stadgat om rågångar gälle i tillämpliga delar jämväl om gränser, som tillkommit vid skifte, klyvning, ägostyckning, avsöndring och avstyckning, ävensom om andra fastighetsgränser.

Vad nu är stadgat om rågångar gälle i tillämpliga delar jämväl om gränser, som tillkommit vid skifte, klyvning, ägostyckning, avsöndring och avstyckning, ävensom om andra fastighetsgränser, *vilka ej utgöra gräns mot allmänt vattenområde.*

8 §.

Prövas erforderligt att bestämma gräns mot allmänt vattenområde, skall sammanträde hållas med ombud för det allmänna samt delägarna i skifteslaget. Lantmätaren skall i god tid insända underrättelse om sammanträdet till kammarkollegiet för förordnande av ombud som nyss sagts. Angående kungörelse om sammanträdet samt kallelse därtill äge i övrigt vad i 1 § stadgas motsvarande tillämpning.

Förrättningsmännen undersöka med ledning av tillgängliga kartor och

*(Gällande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

handlingar huru gränsen enligt vad särskilt är stadgat sträcker sig. Finnes ej tillförlitlig karta upptagande de vattendjup, strandlinjer och övriga förhållanden, efter vilka gränsen är att bestämma, skall sådan karta upprättas. Förrättningsmännen pröve gränsens rätta sträckning och give beslut härom samt utmärke densamma å karta. Det åligge lantmätaren att inom femton dagar från det sammanträde, å vilket beslutet meddelats, utgiva eller med posten översända ett exemplar av kartan och protokollet över förrättningen till det allmännas ombud och ett exemplar till den av delägarna, som av dessa eller, där de ej åsämjas, av lantmätaren utses att mottaga handlingarna.

Gränsbestämning enligt denna paragraf vare utan verkan i den mån vid ny förrättning befinnes eller i annan ordning visas att bestämningen avviker från vad i lag stadgas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1951.

F ö r s l a g

till

L a g

angående ändrad lydelse av 2 kap. 13 § lagen den 12 maj 1917 (nr 269)
om fastighetsbildning i stad.

Härigenom förordnas att 2 kap. 13 § lagen den 12 maj 1917 om fastighets-
bildning i stad¹ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

*(Gällande lydelse)**(Föreslagen lydelse)***2 KAP.****13 §.**

Vad detta — — — — — eljest förekommer.

Annan ägogräns än tomtgräns må på ansökan av sakägare bestämmas enligt föreskrifterna i detta kapitel; dock skall, där gränsen utgör gräns mellan stadsjord och jord å landet eller ock sakägare det påfordrar, gränsens bestämmande ske i den ordning, som stadgas i lagen om delning av jord å landet.

Annan ägogräns än tomtgräns må på ansökan av sakägare bestämmas enligt föreskrifterna i detta kapitel; dock skall, där gränsen utgör gräns mellan stadsjord och jord å landet *eller gräns mot allmänt vattenområde* eller ock sakägare det påfordrar, gränsens bestämmande ske i den ordning, som stadgas i lagen om delning av jord å landet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1951.

¹ Senaste lydelse se SFS 1931: 143.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementens ärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Drottningholms slott den 25 november 1949.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden SKÖLD, QUENSEL, DANIELSON, VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG, WEIJNE, KOCK, ANDERSSON.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Zetterberg, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga angående *ändring i lagen om delning av jord å landet m. m.* samt anför följande.

I statsrådet den 18 juni 1949 beslöt Kungl. Maj:t inhämta lagrådets utlåtande över, bland annat, ett av lagberedningen utarbetat förslag till lag om gräns mot allmänt vattenområde. Till protokollet anförde jag då, att frågan om möjlighet att genom lantmåteriförrättning bestämma gräns mot allmänt vattenområde torde få övervägas i annat sammanhang. Denna fråga har sedermera på uppdrag av mig beretts av fastighetsbildningssakkunniga, vilka därvid biträtts av revisionssekreteraren Gösta G. Thulin. De sakkunniga ha — efter samråd med lagberedningen och lantmåteristyrelsen — med skrivelse den 23 november 1949 överlämnat en promemoria om bestämning av gräns mot allmänt vattenområde jämte därvid fogade förslag till lagar angående ändringar i jorddelningslagen och fastighetsbildningslagen. Denna promemoria torde få såsom bilaga fogas vid protokollet. De sålunda föreslagna lagändringarna äro avsedda att träda i kraft vid samma tidpunkt som den nyssnämnda lagen om gräns mot allmänt vattenområde.

I enlighet med vad sålunda anförts föreligga nu förslag till

- 1) *lag angående ändring i lagen den 18 juni 1926 (nr 326) om delning av jord å landet*; och
- 2) *lag angående ändrad lydelse av 2 kap. 13 § lagen den 12 maj 1917 (nr 269) om fastighetsbildning i stad.*

Föredraganden hemställer att lagrådets utlåtande över ifrågavarande lagförslag måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Kungl. Maj:ts proposition nr 184.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemstäl-
lan bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

Bengt Augustinsson.

Bilaga.

P M**om bestämning av gräns mot allmänt vattenområde.****Inledning.**

I 2 § andra stycket 1896 års lag om rätt till fiske stadgas såsom allmän grundsats, att vid öppna havsstranden samt utom skären strandägarens enskilda fiskerätt omfattar allt det vatten, som finnes till och med 180 meter från det ställe invid stranden, där stadigt djup av två meter vidtager.¹ I öppna havet därutån äger enligt 1 § samma lag varje svensk undersåte rätt att fiska. Vad angår fastigheternas ägovälden i havet torde gällande rättsuppfattning vara, att avgränsningen därav bör ske i analogi med fiskerättens avgränsning.

Beträffande insjöar finnes icke något uttryckligt stadgande vare sig för strandägares vattenområde över huvud eller för hans fiskevatten. Lagen om rätt till fiske utgår emellertid från att i vissa sjöar ett vattenområde kan ligga utom de enskilda byarnas ägovälden.²

I lagberedningens den 12 juni 1947 avlämnade betänkande med förslag till jordabalk I upptogs särskilda lagbestämmelser om fastigheternas utsträckning i havet och de stora sjöarna. Sedermera avgav fiskerättskommittén den 31 juli 1947 betänkande med förslag till fiskelag jämte därmed sammanhängande författningar. Förslaget till fiskelag innehöll bestämmelser om gränsdragningen mellan fritt och enskilt fiskevatten. Lagberedningens och fiskerättskommitténs förslag hade i nämnda delar utarbetats i samråd och innefattade en reglering som i huvudsak var överensstämmande. Fiskerättskommittén föreslog tillika, att nyssnämnda bestämmelser i förslaget till jordabalk såsom ett provisorium skulle utbrytas till en särskild lag om gräns mot allmänt vattenområde. Vidare framlade kommittén förslag till lag om ersättning för mistad fiskerätt m. m. I detta förslag upptogs — förutom bestämmelser om ersättning av statsmedel för förlust av fiskerätt till följd av fiskelagen — ett stadgande om sådan ersättning för förlust av annan förmån än rätt till fiske till följd av de föreslagna nya bestämmelserna om gräns mot allmänt vattenområde.

Den 25 februari 1949 remitterades till lagrådet ett på grundval av fiskerättskommitténs förslag utarbetat förslag till lag om rätt till fiske. Det remitterade förslaget upptar med vissa formella omredigeringar de av fiskerättskommittén förordade allmänna reglerna för gränsdragningen mellan fritt och enskilt fiskevatten. Emellertid föreligga avvikelser från fiskerätts-

¹ Att angivna regel icke äger förbehållslös giltighet, se SOU 1947:47, s. 49.

² Jfr SOU 1947:38, s. 51.

kommitténs förslag bland annat beträffande vissa kuststräckor i Norrbottens och Kalmar län.

Till lagrådet remitterades samtidigt förslag till lag om ersättning för mistad fiskerätt. Detta förslag avsåg — i motsats till fiskerättskommitténs förslag i ämnet — icke frågor om ersättning för förluster i samband med lagstiftning om fastigheternas gräns mot allmänt vattenområde.

Ett överarbetat förslag till lag om gräns mot allmänt vattenområde har därefter den 18 maj 1949 avgivits av lagberedningen och den 18 juni samma år remitterats till lagrådet. Enligt 1 § i detta lagförslag är vattenområde i havet allmänt (allmänt vatten), där det ej ingår i fastigheterna (enskilt vatten). Jämlikt 2 § lagförslaget hänföres till enskilt vatten i havet:

1. allt vatten inom trehundra meter från fastlandet eller från ö eller holme av minst etthundra meters längd ävensom, på de ställen där den stranden följande kurvan för högst tre meters djup går längre ut, allt vatten inom denna djupkurva;

2. allt vatten, vars förbindelse med öppna havet icke är av större bredd än en kilometer räknat från fastlandet eller från ö eller holme av minst etthundra meters längd, dock ej vatten vid ö eller ögrupp vilken från fastlandet helt skiljes av annat vatten än nu sagts; samt

3. annat vatten, som har förbindelse med öppna havet allenast över enskilt vatten.

I 3 § föreskrives, att vid de kuststräckor i Norrbottens och Kalmar län, där enligt vad särskilt är stadgat enskilt fiskevatten omfattar vatten utöver vad i 2 § sägs, även sådant vatten skall vara enskilt. Hänvisningen innebär att i fråga om viss del av Norrbottens län fastigheternas gräns mot allmänt vatten skall följa linjer i det internationella längd- och breddgradssystemet och att i fråga om vissa delar av Kalmar län sagda gräns blir bestämd av räta linjer mellan vissa angivna uddar och liknande riktpunkter.

Finnes ej enskilt vatten vid ö eller holme i havet, vilken utgör fastighet eller del därav, skall gränsen mot det allmänna vattnet enligt 4 § anses följa strandlinjen.

Vad i 1, 2 och 4 §§ lagförslaget stadgas om vattenområde i havet skall jämlikt 6 § ock gälla beträffande Vänern, Vättern, Hjälmararen och Storsjön i Jämtland. Därjämte skall i fråga om Hjälmararen och Storsjön bestämmelsen i 3 § äga motsvarande tillämpning.

I föreslagna övergångsbestämmelser stadgas, att om vattenområde delats före ikraftträdandet av lagen och enligt denna till skifteslag kommer att hänföras ytterligare vattenområde, detta skall anses delat mellan de ägolotter, som ligga vid stranden, efter de i 12 kap. 4 § jordabalken angivna grunderna. Skedde den tidigare delningen efter väsentligen annan grund, skall dock det nytillkomna vattenområdet anses delat mellan de ägolotter, vilkas vattenområden gränsa däremot, så att till varje ägolott hör den del därav, som är närmast ägolottens vattenområde. Utan hinder av vad sålunda stadgats skall vid gränsbestämning företagas den jämkning, som prövas erforderlig för att erhålla lämplig sträckning å gräns eller för att förhindra att ägolott avskäres från allmänt vattenområde.

Samtidigt med det nu omförmälda lagförslaget har till lagrådet remitterats förslag till lag om ersättning för mistad fiskerätt m. m., vilket förslag — i likhet med fiskerättskommitténs förslag i ämnet — jämväl avser frågor om ersättning för förluster på grund av lagen om gräns mot allmänt vattenområde. Därvid har remissen till lagrådet den 25 februari 1949 av förslag till lag om ersättning för mistad fiskerätt återkallats.

Gällande regler om gränsbestämning.

Det förslag till lag om gräns mot allmänt vattenområde, för vilket ovan redogjorts, innebär att i lagen avsedd gräns — liksom enligt hittillsvarande rättsuppfattning — i princip skall anses vara rörlig, i det att de faktorer, vilka skola bestämma gränsens läge, på grund av landhöjningen och andra förhållanden kunna undergå förändring. Härav vållas vissa komplikationer ur lantmåterisynpunkt.

I 7 kap. jorddelningslagen återfinnas regler om bestämmandet av gränserna kring ett skifteslags ägor. Enligt 1 § skall för sådan gränsbestämning sammanträde hållas med rågrannarna å ömse sidor.

Är rågång i laga ordning bestämd, skola förrättningsmännen undersöka dess sträckning på marken.¹ Befinnes rågångens rätta sträckning på marken vara tydligt utmärkt, och förklaras rågången av samtliga närvarande rågrannar ostridig, eller befinnes beträffande rågången framställd anmärkning uppenbarligen sakna fog, erfordras ej vidare åtgärd än att lantmätaren iståndsätter förfallna råmärken samt utsätter nya sådana märken, där det finnes nödigt. Finnes ej tillförlitlig karta över rågången, skall sådan upprättas. (2 §.)

Om rågång visserligen är i laga ordning bestämd men icke på marken hävdas i överensstämmelse med tillgängliga kartor och handlingar eller osäkerhet råder om rågångens rätta sträckning, skola förrättningsmännen söka åvägabringa förening om rågångens sträckning. Kan förening ej träffas, besluta förrättningsmännen i saken. I båda fallen skall rågången utstakas där så erfordras. Lantmätaren skall tillika på karta utmärka rågången. (3 §.)

Finnes ej i laga ordning bestämd rågång, skola förrättningsmännen med ledning av märken, som av ålder ansetts utvisa gränsen, och den utredning, som i övrigt kan åvägabringas, undersöka huru rågången sträcker sig. Är rågångens sträckning mellan samtliga närvarande rågrannar ostridig, skall lantmätaren upprätta karta och, där så erfordras, utstaka rågången, varefter han skall låta rågrannarna godkänna rågången genom förening. Föreligger tvist och kan förening ej träffas, besluta förrättningsmännen om rågångens sträckning, varefter lantmätaren skall utstaka rågången och utmärka den på kartan. (4 §.)

¹ Under skifteslags mark inbegripes, enligt 1 kap. 5 § jorddelningslagen, jämväl vattentäckt område.

Sedan rågången blivit slutligen bestämd, skall lantmätaren å marken utmärka rågången på tydligt och varaktigt sätt (6 §).

De bestämmelser om rågång, för vilka nu redogjorts, gälla, jämlikt 7 kap. 7 § jorddelningslagen, i tillämpliga delar även om gränser, som tillkommit vid skifte, klyvning, ägostyckning, avsöndring och avstyckning, ävensom om andra fastighetsgränser.

De för laga skifte i bland annat 7 kap. jorddelningslagen meddelade föreskrifterna skola, jämlikt 19 kap. 5 §, i tillämpliga delar lända till efterrättelse vid avstyckning. Beträffande bestämmandet av gräns mot fastighet, som ej ingår i avstyckningsförrättningen, upptar emellertid 19 kap. 10 § särskilda regler.

Bestämmande och utmärkande av rågång eller annan fastighetsgräns må, jämlikt 20 kap. 1 § jorddelningslagen, verkställas såsom särskild jorddelningsförrättning utan sammanhang med annan sådan förrättning. Även därvid bli, enligt 6 § första stycket andra punkten sagda kapitel, ovan angivna regler i 7 kap. tillämpliga.

Bestämmelser om gränsbestämning återfinnas även i lagen om fastighetsbildning i stad. Jämlikt 2 kap. 7 § tredje stycket sagda lag skall sålunda vid tomtmätning i protokollet antecknas, huruvida närvarande sakägare förklara tomtens gränser ostridiga eller, om så ej sker, vilka anmärkningar som framställas mot desamma, så ock huruvida gränserna hävdas i överensstämmelse med senast upprättade tomtkarta eller, om skiljaktighet i sådant hänseende föreligger, omfattningen härav.

Vid tomtmätningen skall karta över tomten upprättas (2 kap. 8 §). Tomtgräns skall på tydligt och varaktigt sätt utmärkas å marken utom i vissa särskilt angivna fall, såsom då tomtgräns är överbyggd eller av annan anledning icke åtkomlig (2 kap. 9 §). Förrättningsmannen skall slutligen avgiva utlåtande angående tomtgränsernas rätta sträckning (2 kap. 10 §).

Vad i 2 kap. stadgas om bestämmande av tomtgräns i sammanhang med tomtmätning skall även gälla, då fråga om bestämmande av sådan gräns eljest förekommer. Annan ägo gräns än tomtgräns må ock på ansökan av sakägare bestämmas enligt föreskrifterna i andra kapitlet. Där gränsen utgör gräns mellan stadsjord och jord å landet eller sakägare det påfordrar, skall dock gränsen bestämmas i den ordning, som stadgas i jorddelningslagen, (2 kap. 13 § fastighetsbildningslagen).

Bestämmelserna i 2 kap. fastighetsbildningslagen äro jämväl tillämpliga inom vissa samhällen och områden å landet (2 kap. 15 §).

Vad angår gränsbestämning i samband med avstyckning enligt fastighetsbildningslagen återfinnas regler i 5 kap. 5 §, vilket lagrum innefattar en hänvisning till de föreskrifter i 2 kap. 13 §, för vilka ovan redogjorts.

Vid laga skifte i stad skola, jämlikt 6 kap. 1 § fastighetsbildningslagen, jorddelningslagens bestämmelser i tillämpliga delar lända till efterrättelse. En specialbestämmelse för stad återfinnes emellertid i 6 kap. 5 § fastighetsbildningslagen, enligt vilket lagrum vid laga skifte å stadsjord gräns mot

fastighet, som ej ingår i förrättningen, skall bestämmas enligt de regler i 2 kap. 13 § fastighetsbildningslagen, för vilka nyss redogjorts.

Beträffande tillämpningen av föreskrifterna om gränsbestämning tilldrager sig i förevarande sammanhang rättsfallet N. J. A. 1933:490 särskilt intresse. I målet var fråga om bestämmande av fastighets gräns mot öppna havet. Högsta Domstolen, vars utslag var enhälligt, förklarade, att då de i målet ifrågavarande hemmanens gräns mot öppna havet vore underkastad förskjutning i samband med den fortgående förändringen av strandlinjen och vattendjupet därutån, gränsen icke kunde bestämmas i den ordning, som avsåges i 7 kap. jorddelningslagen.

I ett den 14 november 1933 dagtecknat meddelande från lantmäteristyrelsen till rikets lantmätare¹ refererades det här angivna rättsfallet, varefter styrelsen anförde: »Fråga uppstår nu, huru man vid laga skifte eller avstyckning, vari ingår strandfastighets vattenområde i havet, skall kunna utröna och i händelse av tvist rättsgiltigt fastslå sträckningen av den vid förrättningstillfället befintliga gränsen mot det utanför liggande allmänna vattenområdet. Enligt styrelsens mening böra, intill dess särskilda lagbestämmelser i ämnet bliva utfärdade eller i följd av prejudikat en annan ordning för frågans handläggning må vara att iakttaga, lantmätarna förfara på följande sätt. Vid sammanträde, till vilket kallas allmänt ombud för bevakande av kronans intresse beträffande det allmänna vattenområdet, böra förrättningsmännen efter verkställd undersökning rörande strandlinjen och djupförhållandena tillkännagiva sin mening ifråga om gränsens sträckning. Kunna de närvarande sakägarna och det allmänna ombudet enas om denna sträckning eller om någon annan, som icke står i uppenbar strid mot de enligt rättspraxis analogiskt tillämpliga bestämmelserna i 2 § andra stycket lagen den 27 juni 1896 om rätt till fiske, torde annan åtgärd icke erfordras, än att gränsen inlägges på förrättningskartan och följes vid förrättningen. Kunna vederbörande icke enas, torde tvisten såsom gällande äganderätt till jord och varande av betydelse för förrättningens behöriga verkställande böra jämlikt 3 kap. 12 § jorddelningslagen underställas ägodelningsrättens prövning. En dom torde i sådant fall ej komma att avse annat än ett avgörande angående gränsens sträckning vid förrättningstillfället.»

Regler för bestämning av gräns mot allmänt vattenområde.

Sedan lantmäteristyrelsens nyss omtalade cirkulär utsändes, ha varken några lagbestämmelser i det däri berörda ämnet tillkommit eller någon förändring av rättspraxis inträtt. Emellertid har *lantmäteristyrelsen* vid skilda tillfällen hemställt, att jorddelningslagen måtte kompletteras med stadganden om gränsbestämning mellan enskilt och allmänt vattenområde

¹ Kungl. lantmäteristyrelsens meddelanden 1933 nr 6.

såväl i havet som i vissa större insjöar. Sålunda har styrelsen i yttrande över insjöfiskesakkunnigas år 1937 avgivna betänkande¹ framfört erinran mot att en reglering av gränserna för den enskilda fiskerätten i de stora sjöarna skulle ske, utan att samtidigt bestämmelser bleve meddelade om ägo gränserna i vattnet och angående bestämning vid lantmåteriförrättning av gräns mellan enskilt och fritt fiskevatten. Genom det nyssnämnda rättsfallet hade gränsbestämningsfrågan beträffande öppna havet enligt styrelsens mening kommit i ett mycket egendomligt läge, i det att jorddelningslagen väl vid laga skifte och i vissa fall även vid avstyckning tvingade till intagande i förrättningen av enskilt vattenområde, som gränsade mot öppna havet, men icke anvisade något medel att bestämma gränsen mellan vattenområdena. Rättspraxis hade alltså blottat en lucka i jorddelningslagen, som behövde fyllas.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 14 februari 1938 om fullföljande av ägo gränslagstiftningen framhöll lantmåteristyrelsen ånyo liknande synpunkter² och betonade, att åtminstone vid laga skifte beträffande vattenområde, som gränsade mot allmänt vatten, en gränsbestämning som regel vore ofrånkomlig med hänsyn till att området måste arealberäknas och i vissa fall graderas.

Såsom förut framgått föreslog *lagberedningen* i sitt år 1947 avgivna förslag till jordabalk, efter samråd med fiskerättskommittén, nya regler om vad i havet skulle hänföras till fastigheterna, vilka regler i huvudsak voro av samma innebörd som stadgandena i det definitiva, till lagrådet remitterade förslaget till lag om gräns mot allmänt vattenområde. Lagberedningen påpekade, att de nya reglerna hade karaktären av tvingande lagbud och således icke kunde med bindande verkan frångås genom enskilda dispositioner.³ Därav torde följa, yttrade beredningen, att man ej heller genom en lantmåteriförrättning kunde fastslå annan sträckning av denna gräns än som omedelbart följde av lagen. Av principen att gränsen vore rörlig följde vidare att den icke rätteligen borde kunna bli föremål för gränsbestämning i vanlig ordning. Vad nu sagts motsade visserligen icke att det vid skifte eller annan lantmåteriförrättning kunde uppkomma ett behov av att fastställa gränsens läge vid själva förrättningstillfället. I den mån särskild reglering erfordrades beträffande förfarandet därvid, syntes denna böra meddelas inom jorddelningslagstiftningen.

Även i de fyra frivattenssjöarna Vänern, Vättern, Hjälmarén och Storsjön i Jämtland borde enligt lagberedningens mening gränsen för enskilt vattenområde, liksom motsvarande gräns i havet, vara rörlig.⁴ Gränsens läge skulle alltså påverkas av en fortgående förändring av strandlinjen och vattendjupet. I fråga om dessa sjöar torde väl landhöjningen sakna praktisk betydelse, men strandlinjen och vattendjupet kunde på sina håll röna inverkan exempelvis av uppgrundning och uppslamning. Även sådana för-

¹ SOU 1937:10—11. Jfr SOU 1947:47, s. 304 ff.

² Jfr SOU 1947:47, s. 306.

³ SOU 1947:38, s. 48.

⁴ SOU 1947:38, s. 54 f.

ändringar, som åstadkommits på konstlad väg, borde av praktiska skäl kunna påverka gränsens sträckning. Om vattenståndet varaktigt förändrades, t. ex. genom en sjöreglering, borde gränsen sålunda förskjutas och icke bibehållas i sitt läge före regleringen.

Även *fiskerättskommittén* har vid utformandet av sitt förslag beträffande gränsen för det enskilda fiskevattnet i saltsjön utgått från att denna gräns i princip borde vara rörlig.¹ Sålunda skulle, i den mån strandlinjen flyttade sig till följd av landhöjningen eller landsänkningen, frivattensgränsen följa efter. Beträffande ingrepp gjorda av människohand, exempelvis utfyllningar, uttalade kommittén, att det visserligen principiellt torde böra hävdas att de icke skulle få inverka på den enskilda fiskerättens omfattning, men att det ej syntes uteslutet att i ett dylikt fall förhållandena efter en längre tids förlopp kunde komma att utveckla sig därhän att hänsyn ansåges böra tagas även till den konstgjorda »landbildningen» eller därav föranledda uppgrundningar, då frivattensgränsens sträckning skulle bestämmas.²

Fiskerättskommittén föreslog, såsom jämväl förut angivits, att i avbidan på jordabalksförslagets slutliga prövning skulle därur utbrytas de bestämmelser, som avsåge fastighets gräns mot allmänt vattenområde i havet och i de stora sjöarna, samt att dessa bestämmelser skulle såsom ett provisorium framläggas i en särskild lag samtidigt med de av kommittén föreslagna nya reglerna om gränsen mellan enskilt och fritt fiskevatten.³ I sitt förslag till en sådan särskild lag hade kommittén även upptagit föreskrifter om gränsbestämning mot allmänt vattenområde. Även fiskerättskommittén framhöll, att då fastighets gräns mot allmänt vatten — i motsats till gräns mellan fastigheter — i princip vore rörlig, följde därav, att gränsens sträckning varken kunde eller finge fastslås för all framtid vare sig genom gränsbestämning eller på annat sätt. Icke minst för en s. k. frifiskare skulle syftet med det föreslagna gränsdragningsystemet beträffande fisket förfelas, om han måste riskera att de lagliga reglerna kunde sättas ur spel genom lokala förrättningar, om vilka det icke rimligen kunde begäras att han skulle ha kännedom.

För bestämning av fastighets gräns mot allmänt vatten vore det enligt fiskerättskommitténs mening ej påkallat att tillskapa ett särskilt förfarande, utan sådan gränsbestämning syntes utan olägenhet kunna ske i samma ordning som bestämning av gräns mellan fastigheter. Kommittén föreslog emellertid ett stadgande av innehåll, att bestämning genom lantmäteriförrättning av fastighets gräns mot allmänt vattenområde vore utan verkan, i den mån genom ny förrättning eller på annat sätt visades att den fastställda gränsen löpte annorledes än enligt den särskilda lagens föreskrifter. I motiven anförde kommittén,⁴ att det vid jorddelningslagens tillkomst utan tvivel av-

¹ SOU 1947: 47, s. 62.

² SOU 1947: 47, s. 67, jfr s. 73.

³ SOU 1947: 47, s. 306.

⁴ SOU 1947: 47, s. 307 ff.

setts, att även ett skifteslags gräns mot öppna havet skulle kunna bestämmas med tillämpning av lagens 7 kap. När sedermera i domstolspraxis sådan frivattensgräns, som vore underkastad förskjutning, ansetts icke kunna bestämmas i denna ordning, torde detta ha berott på farhågor för att gränsbestämningen kunde få sken av att äga giltighet även i så måtto, att därav skulle följa att gränsen löpte annorlunda än enligt de lagliga normerna. Kommittén hade genom att uttryckligen begränsa de rättsliga verkningarna av gränsbestämning mot allmänt vattenområde velat undanröja nysnämnda hinder mot att låta gränsbestämningen ske i den form som ursprungligen avsetts. Den praktiska betydelsen av en sådan gränsbestämning kunde väntas bli betydligt större än vad de inskränkta rättsliga verkningarna kunde låta förmoda. I praktiken torde det endast undantagsvis komma att göras gällande, att gränsen vid tiden för förrättningen löpt på annat sätt än vid förrättningen sagts. Då fråga bleve huruvida gränsen sedermera undergått förskjutning, torde i flertalet fall vara tillräckligt att undersöka, om någon ändring inträtt i de enligt lag normerade förhållandena, såsom strandlinje och vattendjup. En gränsbestämning mot allmänt vatten kunde därför väntas få betydelse både såsom självständig förrättning och såsom ett värdefullt hjälpmedel vid annan samtidigt företagen lantmäteriförrättning, t. ex. avstyckning, laga skifte, fiskevattensdelning. Ehuru gränsbestämningen formellt endast avsåge förhållandena vid förrättningstillfället, kunde den även för framtiden lämna en god fingervisning om var gränsens rätta läge vore att finna.

Fiskerättskommittén framhöll att förfarandet vid gränsbestämning mot allmänt vattenområde borde kunna förenklas och betonade att det icke kunde ifrågakomma att ge bindande kraft åt någon förening mellan intressenterna om gränsens sträckning. Kommittén anförde vidare följande.

Gränsbestämningen behöver självfallet icke omfatta en fastighets hela gräns mot allmänt vatten utan endast den del därav som ansetts tveksam, exempelvis innanför ett sund, som är nästan exakt 1 km brett, eller omkring en holme, vars längd ligger i närheten av de kritiska 100 meterna. Om förrättningsmannen finner att fastigheten icke når fram till allmänt vatten, kan förrättningen ytterligare förenklas.

Liksom vanlig gränsbestämning mellan fastigheter skall även gränsbestämning mot allmänt vatten kunna överklagas till ägodelningsrätten. Vid fastställelseprövningen torde överlantmätarens och ägodelningsdomarens granskning närmast komma att inriktas på frågan huruvida de formella reglerna för gränsbestämningsförrättningen blivit iakttagna. Om fastställelsebeslut meddelas, sker detta givetvis under det i lagen föreslagna förbehållet att gränsbestämningen är utan verkan, i den mån genom ny lantmäteriförrättning eller på annat sätt visas att gränsen förlagts annorledes än lagen säger; erinran härom synes böra åtecknas förrättningskartan. — Samma förbehåll gäller uppenbarligen även om gränsbestämningar, som må ha kommit till stånd före den nya lagstiftningens genomförande.

Spörsmålet om bestämning av gräns mot allmänt vattenområde upptogs av *fastighetsbildningssakkunniga* i yttrande över fiskerättskommitténs betänkande. Enligt de sakkunnigas mening erfordrades uttryckliga lagbestämmelser icke blott om den rättsverkan som vore förenad med bestämning av yttergräns i vatten utan även om förfarandet vid sådan bestämning, därvid särskilt borde anges att förening icke finge lända till efterrättelse. Då dylika bestämmelser i väsentliga delar komme att innefatta avvikelser från de eljest gällande reglerna om gränsbestämning i egentlig mening, syntes de — i stället för i den tillämnade särskilda lagen — böra införas i 7 kap. jorddelningslagen.

I vad fastighetsbildningssakkunniga sålunda yttrat har *lantmäteristyrelsen* instämt. Styrelsen har tillika påpekat, att ett stadgande om gränsbestämning mot allmänt vatten erfordrades jämväl i lagen om fastighetsbildning i stad. Vidare har styrelsen uttalat vissa betänkligheter ur fastighetsbildningssynpunkt beträffande det labila rättstillstånd, som komme att bli följderna av förrättningarnas begränsade rättsverkan. Härutinnan har styrelsen utvecklat sin ståndpunkt på följande sätt.

Det finns ingenting som hindrar att, sedan en gränsbestämning ägt rum och fastställts, en därmed missnöjd part genast begär ny gränsbestämning. Om res judicata kan över huvud ej bli tal. Det säger sig självt att ett sådant labilt rättstillstånd icke kan vara lämpligt ur fastighetsbildningssynpunkt. Bestämmelserna ha också utformats närmast med tanke på fiskeförhållandena. Man har ansett sig icke kunna förutsätta att yrkesfiskarna, som ofta komma till ett fiskevatten från andra avlägsna orter, skola äga kännedom om skedda gränsbestämningar i vattnet och därför ej velat förläna gränsbestämningen ens temporär giltighet mot dem. Det kan därför antas att i praktiken saken kommer att ställa sig så, att den vid förrättningen bestämda gränsen blir bindande för strandägarna, som ju måste förutsättas äga kännedom om gränsbestämningen, men icke för yrkesfiskarna, som strandägarna genom gränsbestämningen velat skydda sig mot. Gränsbestämningen torde dock få anses ha tillskapat en viss presumtion, som det gäller för yrkesfiskarna att motbevisa. Lantmäteristyrelsen bestrider ingalunda att ett sådant rättsläge kan vara lämpligt ur fiskesynpunkt men har å andra sidan icke velat underlåta att framhålla olägenheterna därav ur fastighetsbildningssynpunkt. Olägenheterna torde dock framträda starkare i teorien än i praktiken.

I sitt utlåtande den 18 maj 1949 angående lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde¹ har *lagberedningen* i enlighet med nyssberörda hemställan från fastighetsbildningssakkunniga och lantmäteristyrelsen funnit att det av fiskerättskommittén föreslagna stadgandet om bestämning av gräns mot allmänt vattenområde borde överflyttas till 7 kap. jorddelningslagen, varvid ett motsvarande stadgande erfordrades i lagen om fastighetsbildning i stad. Den föreslagna regeln att gränsbestämning ej ägde giltighet för framtiden avsåge även gränsen mot allmänt vattenområde i de stora sjöarna, vilken i princip vore rörlig. Regeln borde vidare vara tillämplig å gränsen mellan ö eller holme av mindre än 100 meters längd och kringliggande allmänt vattenområde, vilken gräns skulle gå i strandlinjen.

¹ SOU 1949: 23, s. 24.

Vid sin anmälan i statsrådet den 18 juni 1949 av lagberedningens ifrågasvarande utlåtande anförde *chefen för justitiedepartementet* att frågan om möjlighet att genom lantmäteriförrättning bestämma gräns mot allmänt vattenområde torde få övervägas i annat sammanhang.

Fastighetsbildningssakkunniga vidhålla sin ståndpunkt att den lucka i jorddelningslagstiftningen, som visat sig föreligga beträffande bestämmandet av gräns mot allmänt vatten, bör fyllas genom tillfogande av nya föreskrifter i 7 kap. jorddelningslagen. Denna ståndpunkt har ock vunnit gillande av lantmäteristyrelsen och lagberedningen. De sakkunniga ansluta sig å sin sida till vad lagberedningen i övrigt, på sätt nyss återgivits, i sitt utlåtande den 18 maj 1949 uttalat angående det här ifrågasvarande spørsmålet.

I anslutning till lantmäteristyrelsens i det föregående återgivna uttalande vilja de sakkunniga vitsorda, att de begränsade rättsverkningarna av en gränsbestämning mot allmänt vatten otvivelaktigt kunna innefatta en viss olägenhet ur fastighetsbildningssynpunkt. Det vill dock synas, som om olägenheterna av att lämna frågan olöst vore väsentligt större, en uppfattning som, enligt vad de sakkunniga förvissat sig om, delas av lantmäteristyrelsen. Någon alternativ lösning av frågan om gränsbestämningens rättsverkan lärrer heller icke på detta stadium av ärendets behandling kunna ifrågasättas. Lantmäteristyrelsen har ju för övrigt själv påpekat, att de berörda olägenheterna torde framträda starkare i teorien än i praktiken. Ur praktisk synpunkt kan förtjäna framhållas, att på ställen, där de faktorer som enligt den särskilda lagen skola bestämma gränsens sträckning endast undergå ringa förändring, en gränsbestämning mot allmänt vattenområde kommer att få i det närmaste samma varaktighet som en gränsbestämning mellan fastigheter. Så blir exempelvis fallet i de stora sjöarna, vid kuststräckorna i gränzonen mellan landhöjning och landsänkning (Blekinge och norra Skåne) samt i de trakter vid smålandskusten, där gränsen till följd av hänvisningen i 3 § lagen om gräns mot allmänt vattenområde till reglerna i den nya fiskelagen blir bestämd av räta linjer mellan vissa angivna uddar och liknande riktpunkter. Även för delar av Norrbottens län äro gränserna mot allmänt vatten avsedda att för all framtid ligga fasta, i det att gränserna, såsom förut framgått, utgöras av linjer i det internationella längd- och breddgradssystemet. I princip äro dock ifrågasvarande gränser att anse som rörliga. Det kan i detta sammanhang anmärkas, att det prejudicerande rättsfallet från år 1933 avsåg en trakt, där landhöjningen är mycket obetydlig, nämligen endast omkring 1 millimeter om året, vilket är allenast tiondelen av landhöjningen i mellersta Norrland.

Mellan gränsbestämning mot allmänt vattenområde och gränsbestämning mellan fastigheter föreligger emellertid skillnad ej endast med avseende å nu berörda förhållanden. Den måhända mest väsentliga skillnaden ligger däri, att den förra gränsen i motsats till den senare regleras av tvingande lagbud, som icke kunna med bindande verkan frångås genom enskilda dis-

positioner. Detta motiverar i vissa hänseenden ett annat förfarande vid bestämmandet av gräns mot allmänt vattenområde än vid gränsbestämning i övrigt.

Vad då först angår spørsmålet, i vilka fall gränsbestämning av här förevarande slag kan ifrågakomma, är till en början uppenbart, att sådan gränsbestämning kan utgöra ett moment i laga skifte, låt vara att sådan gränsbestämning stundom av praktiska skäl kan underlåtas.¹

Emellertid torde gränsbestämning mot allmänt vattenområde vidare, liksom andra gränsbestämningar, böra kunna företagas såsom särskild förrättning enligt 20 kap. 1 § jorddelningslagen. Sådan förrättning kan exempelvis erfordras för bestämmande av ersättningskrav mot kronan med anledning av de nya reglerna om fastighets gräns mot allmänt vatten. Även vid delning av fiske jämlikt 20 kap. 8 § jorddelningslagen kan gränsbestämning mot allmänt vattenområde bliva till gagn eller rent av vara nödvändig.

Gränsbestämning mot allmänt vattenområde såsom särskild förrättning bör självfallet få verkställas på ansökan av ägare till fastighet, som gränсар mot sådant område, därvid uppenbarligen representant för det allmänna bör kallas till förrättningen. Enligt 3 kap. 2 § jorddelningslagen skall vid laga skifte, som angår fastighet under allmän myndighets vård och inseende, länsstyrelsen underrättas för förordnande av allmänt ombud. Denna bestämmelse avser sålunda det fall, att »allmän myndighet» är delägare i skifteslaget eller rågranne, och förordnande av ombud kan för olika fall ankomma på ett flertal olika myndigheter. Uppgiften att iakttaga det allmännas intresse av att gränsbestämning mot allmänt vattenområde verkställs i enlighet med vad särskilt är stadgat torde däremot städse böra ankomma på en och samma myndighet. Det vill synas uppenbart att denna myndighet bör vara *kammarkollegiet*, som enligt den föreslagna lagen om ersättning för mistad fiskerätt m. m. skall bevaka kronans talan i ersättningsfrågor enligt sagda lag. Föreligger anledning därtill bör kammarkollegiets ombud kunna samråda med fiskeristyrelsen och vederbörande yrkesfiskarorganisation. Att giva särskild talerätt vid gränsbestämningen åt representant för fiskerinäringen synes däremot vara att i onödan komplicera förfarandet.

De sakkunniga anse, att även kammarkollegiet bör äga initiativrätt till särskild förrättning för bestämmande av gräns mot allmänt vattenområde, men ha icke funnit uttryckligt lagstadgande härom erforderligt. Att det allmänna härvid bör vidkännas skälig andel i förrättningskostnaden torde utan vidare framgå av 20 kap. 6 § andra stycket jorddelningslagen.

I förevarande sammanhang torde böra anmärkas, att bestämmande av gräns mot allmänt vattenområde icke torde utgöra sådan gränsbestämning mot i förrättningen ej ingående fastighet, som enligt 19 kap. jorddelningslagen kan utgöra ett moment i avstyckningsförrättning. Prövas erforderligt att bestämma gräns mot allmänt vattenområde i samband med avstyckning — vilket sällan torde bliva händelsen — torde sålunda särskild förrättning

¹ Jfr NJA 1936:109.

enligt 20 kap. 1 § jorddelningslagen få företagas vid sidan av själva avstyckningsförrättningen.

Lagstadgandet om bestämmande av gräns mot allmänt vattenområde torde böra upptaga föreskrifter om prövning av gränsens lagenliga sträckning och utmärkande av gränsen på karta. Det torde böra övervägas, huruvida i administrativ ordning bör givas anvisning om begagnande av särskild beteckning på kartan, varigenom gränsen ifråga skiljes från sådana gränser, som avses skola vara definitiva. Ur lagbestämmelsen böra självfallet de allmänna reglerna i 7 kap. jorddelningslagen om träffande av förening vid gränsbestämning utmönstras. Å andra sidan torde, såsom de sakkunniga tidigare gjort gällande, särskilt böra angivas, att gränsbestämningen är utan verkan i den mån vid ny förrättning befinner eller i annan ordning visas att bestämningen avviker från vad i lag stadgas. Här om torde en erinran böra göras även genom anteckning på kartan.

Något utmärkande »på marken» av gränsen torde ej böra ifrågakomma. Även fränsett de avsevärda tekniska svårigheter, som ofta måste vara förenade med ett sådant utmärkande, torde detta mången gång få anses direkt olämpligt, då det skulle kunna giva en felaktig föreställning om gränsbestämningens varaktighet.

Utöver de föreskrifter för lantmätarna beträffande gränsbestämning mot allmänt vattenområde, som torde böra meddelas i administrativ ordning, torde 2 § kungörelsen den 25 november 1927 (nr 418) med vissa bestämmelser i anledning av lagen den 18 juni 1926 (nr 326) om delning av jord å landet m. m. böra kompletteras med föreskrift om fastställelsebeslutets innebörd med avseende å sådana förrättningar, varom här är fråga.

Beträffande bestämmandet av gräns mellan stadsjord och allmänt vattenområde torde genom tillägg i 2 kap. 13 § fastighetsbildningslagen hänvisning böra göras till jorddelningslagens föreskrifter.

I enlighet med det anförda ha de sakkunniga upprättat bilagda¹ förslag till

1) lag angående ändring i lagen den 18 juni 1926 (nr 326) om delning av jord å landet, samt

2) lag angående ändrad lydelse av 2 kap. 13 § lagen den 12 maj 1917 (nr 269) om fastighetsbildning i stad.

---

¹ Dessa förslag, vilka fränsett dagen för ikraftträdandet och en mindre jämkning i det föreslagna stadgandet i 7 kap. 8 § andra st. jorddelningslagen äro likalydande med de vid propositionen fogade författningsförslagen, ha här utelämnats.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 16 februari 1950.

Närvarande:

justitieråden GEIJER,
LECH,
regeringsrådet QUENSEL.
justitierådet BECKMAN.

Enligt lagrådet den 7 december 1949 tillhandakommet utdrag av protokoll över justitiedepartementens ärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 25 november 1949, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättade förslag till

1) *Lag angående ändring i lagen den 18 juni 1926 (nr 326) om delning av jord å landet; och*

2) *Lag angående ändrad lydelse av 2 kap. 13 § lagen den 12 maj 1917 (nr 269) om fastighetsbildning i stad.*

Förslagen, som finnas bilagda detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av revisionssekreteraren Gösta Thulin.

Förslagen föranledde följande yttranden.

Regeringsrådet Quensel:

Med anledning av vissa under förarbetena till förslaget om ändring i jorddelningslagen gjorda uttalanden om förslagets förhållande till gällande rätt må framhållas, att vad som förekom vid jorddelningslagens tillkomst synes ge vid handen att man då icke tänkt sig tillämpning av reglerna om gränsbestämning å gräns, vars sträckning skall vara oberoende av dylik åtgärd. Förutsatt att de legala normerna för sträckning av gräns mot allmänt vatten icke må lida någon inskränkning genom gränsbestämning, lär den ståndpunkt, man i rättspraxis intagit beträffande möjligheten att enligt jorddelningslagens regler bestämma dylik gräns, väl stämma med lagstiftarens mening. Det lär få anses att i remitterade förslaget är fråga om att för en åtgärd, som till sin innebörd icke motsvarar gränsbestämning i den bemärkelse, vari detta uttryck användes i gällande lag, i huvudsak begagna de former som för sådan gränsbestämning finnas stadgade.

Dessa former, som anges i lagens 7 och 21 kap., äro utbildade med hänsyn till gränsbestämningens funktion att åstadkomma ett rättskraftigt av-

görande. Åt institutet har givits natur av ett efter lantmäteriteknisk utredning inträdande judiciellt förfarande, däri kan ingå en vanlig rättegång angående gränsens sträckning.

Här må till en början betraktas det fall att gränsbestämningen företages som en självständig åtgärd och således icke utgör ett led i ett laga skifte eller dylikt.

Vid det rättsliga förfarandet kommer då normalt att uppstå ett motpartsförhållande mellan rågrannar, vare sig de äro ense eller tvista. När fråga är om gräns mot allmänt vattenområde, skulle, åtminstone enligt den tilltänkta nya lagstiftningen därom, saknas rättsägare å ena sidan, eftersom dylikt område icke skulle vara föremål för vare sig kronans eller annans äganderätt eller eljest för rättigheter i egentlig mening. En motsvarighet till sakägare å denna sida kan man erhålla genom att i enlighet med förslaget låta det allmänna, representerat av ett ämbetsverk, inträda såsom rågranne.

Men svårligen kan det anses förenligt med vedertagna grundsatser eller lämpligt att ett sådant judiciellt förfarande mellan parterna, som gränsbestämning innebär, skulle kunna äga rum utan att avgörandet bleve bindande åtminstone i något avseende eller tills väsentliga ändringar inträtt, som kunde motivera att saken toges upp till ny prövning. Enligt förslaget skulle emellertid gränsbestämningen sakna rättsbildande verkan, icke ens temporärt inverka på gränsens rätta läge. Precis samma fråga, som avgjorts genom formellt lagakraftätagande dom i rättegång, skulle när som helst kunna av någon av parterna åter dragas inför ny sakprövning, utan att särskilt skäl härför behövde åberopas. Ändå att frågan icke sålunda ånyo väcktes skulle gränsbestämningen icke vara bindande för någon.

Den föreslagna lagtexten skulle visserligen kunna tyckas ange att gränsbestämningen tillsvidare skulle äga verkan på det materiella rättsläget; och i ett i promemorian återgivet yttrande uttalas en förmodan att bestämningen i praktiken skulle bli bindande för ena parten. Men någon tvekan torde icke råda om att förslagets åsyftade innebörd är den av mig nyss angivna. Häri ligger den väsentliga skillnaden mellan nu ifrågavarande och vanlig gränsbestämning. Att gränsen icke skulle i officiell ordning utmärkas i naturen, ändå att praktiska möjligheter därtill funnes, är väl också av vikt men kan betraktas som en konsekvens av att bestämningen skulle sakna materiell rättsverkan. Detsamma gäller den omständigheten att förening mellan sakägarna aldrig skulle få läggas till grund för bestämningen. Denna bleve ju, om den ej vore rättsbildande, blott en undersökning rörande faktiska förhållanden, eventuellt också ett icke bindande utlåtande om tolkningen av de legala normerna. Utrymme för sådana rättshandlingar som »förening» saknas alltså.

Av den föreslagna regeln att bestämningen skall vara utan verkan i den mån vid ny förrättning befinner sig eller i annan ordning visas att bestämningen avviker från vad i lag stadgas, borde väl kunna slutas att bestämningen, intill dess dylik motbevisning skett, skulle anses riktigt ange grän-

sens rätta läge. Bestämningen skulle då medföra en legal presumtion för att gränsen går som den bestämts. Att döma av uttalanden i promemorian bör förslaget ock uppfattas på detta sätt. Men presumtionen skulle kunna bringas på fall när som helst genom motbevisning med vad slags medel som helst och torde sålunda icke synnerligen öka det bevisvärde, bestämningen redan i och för sig skulle kunna äga. Man synes förmodat att det endast undantagsvis skulle komma att påstås att bestämningen från början var oriktig och att det därför skulle bli möjligt att, när frågan om gränsens läge ånyo uppstode, begagna bestämningen som en fast utgångspunkt och endast behöva beräkna om och i vad mån en förskjutning av gränsen ägt rum sedan dess läge bestämdes. Anledningarna till gränsens förskjutning kunna emellertid vara av olika slag, och ändringarna lära ej kunna på dylikt sätt beräknas. Dessutom skulle det naturligtvis vanligen icke vid förändring av motbevisning gå så till, att man sökte med kalkyler visa att gränsen måste förmodas ha förskjutit sig, utan man torde t. ex. med vittnen, som gjort lodningar av djupet e. d., styrka att gränsen faktiskt ginge fram på visst sätt å den plats som vore i fråga. Stämde ej detta med gränsbestämningens resultat, förfölle presumtionen i denna del, alldeles oavsett anledningen till avvikelser.

Presumtionens huvudsakliga betydelse skulle väl ligga däri att bevisbördan alltid åläge den som påstode att gränsens läge vore ett annat än det bestämmningen utvisade. Det mest praktiska fallet torde vara det, då fråga är om rättsstridigt överskridande av gränsen, särskilt vid fiske, vare sig s. k. frifiskare påstås ha gjort intrång på enskilt vattenområde eller det göres gällande att någon, som där har rätt att fiska, olovligen satt ut fast fiskredskap utanför gränsen mot det allmänna vattnet. Men gränsbestämningen själv skulle då kunna åberopas mot den som bedrev fisket, endast om han därvid känt eller bort känna densamma. Förslaget bygger på att detta i regel ej skulle gälla frifiskarna. Där emellertid den fiskande ansåges skyldig att känna den bestämda gränsen och överskridit denna, skulle han dock icke kunna dömas till ansvar utan på sin höjd till civil påföljd, om han icke övertygades att verkligen ha känt till hur denna gräns ginge fram. Skadeståndsskyldighet torde i dessa fall spela en mycket ringa roll och dessutom lätt bortfalla på grund av ursäktligt misstag, särskilt om gränsen ej vore utmärkt i naturen. Även om han insett att han överskred den bestämda gränsen, skulle han i regel icke kunna fällas till ansvar, om han invände, att han trott verkliga gränsen vara en annan i relevant hänseende, och omständigheterna icke vore sådana att han kunde övertygas om uppsåt alldeles oavsett gränsbestämningen. En verkställd dylik bestämning, som avviker från verkliga gränsen, kan tänkas vilseleda och därmed freda för påföljder av rättskränkningar, men detta gäller oberoende av presumtionen. Denna skulle således vara av synnerligen ringa betydelse, ändå att någon motbevisning ej skett.

För övrigt torde, i den mån avvikelser mellan rätta gränsen och det bestämda läget verkligen föreläge, motbevisningen vanligen vara lätt nog att

åstadkomma, och den som hade intresse därav torde då icke underlåta att begagna sig av möjligheten.

Att presumptionen skulle kunna tjäna som något slags ersättning för rättskraften synes icke kunna antagas. Och skulle likväl gränsbestämningen i något fall praktiskt komma att verka såsom om den vore bindande, skulle detta resultat strida mot förslagets egen utgångspunkt att man bör kunna förlita sig på de allmänna normerna för gränsens sträckning och att gränsens bestämning icke må rubba den avvägning lagstiftaren gjort mellan strandägarnes och allmänhetens intressen.

En legal presumption bör näppeligen uppställas, med mindre det är sannolikt att den visar rätt. Beträffande gränsens ungefärliga läge må väl en dylik sannolikhet till en tid föreligga, men efter längre tids förlopp kommer tvärtom sannolikheten att tala för att den verkliga gränsen går fram i annan sträckning. För det exakta läget kan presumptionen ej heller från början stödas på någon sannolikhet, därest icke bestämningen företagits med ytterlig noggrannhet över hela linjen, ett förfarande som säkerligen i regel skulle vara ett svårt slöseri med tid och kostnader. Förslaget synes ock utgå ifrån att man vid bestämningen må lita till kartmaterial, sjökortets djupkurvor o. d. samt således icke behöva göra kontrollmätningar i naturen annat än när det undantagsvis erfordras beträffande en eller annan plats.

Att behöva laborera med presumptionen, om den, ehuru i det särskilda fallet icke motbevisad, dock sannolikt eller kanske säkert visade fel, vore naturligtvis olägligt. Motbevisning, som förebragts i visst mål, skulle emellertid icke gärna kunna ex officio beaktas i annat mål med delvis andra parter. Enda medlet att reducera gränsbestämningen till dess verkliga värde vore att påkalla ny bestämning, något som dock icke stode envar intressent till buds och som kunde bliva onödigt omständligt och kostsamt.

Bestämning av gräns av förevarande slag torde, om åtgärden icke skall vara rättsbildande, ej heller böra gälla för mer än en undersökning av gränsens läge vid tiden för bestämningen och ett bevis, vars styrka beror av omständigheterna och därför bör få fritt prövas.

Önskar någon, som därav har intresse, en dylik undersökning utförd av opartisk och sakkunnig person t. ex. för att begagna resultatet som bevis i rättegång eller vid krav på ersättning av statsmedel för mistad fiskerätt enligt den tilltänkta nya lagstiftningen, så borde han måhända ha möjlighet att anlita lantmätare eller annan lämplig tjänsteman. Men något rättsligt förfarande, motsvarande det som är föreskrivet för vanlig gränsbestämning med materiella rättsverkningar, synes med hänsyn till vad ovan anförts varken erforderligt eller lämpligt. Fallet är närmast att jämställa med det i 20 kap. 10 § jorddelningslagen avsedda, och andra bestämmelser om förfarandet än vad där meddelas synas icke påkallade, helst som syftet med undersökningen kan vara olika i skilda fall och inverka på sättet för arbetets utförande. Det torde böra ankomma på den, som begärt undersökningen, att avgöra huruvida dess bevisvärde bör stärkas genom att representant för eventuella andra intressenter får tillfälle att närvara och göra påminnelser. En

annan sak är att, om man vid undersökningen behöver övergå annans ägor, underrättelse på förhand kan böra meddelas denne, liksom också att man, om så finnes lämpligt, kan i den särskilda lagstiftningen om ersättning av statsmedel för mistad fiskerätt eller därtill hörande tillämpningsföreskrifter uppställa särskilda krav på bevisning, t. ex. fordra att utredning sker genom tjänsteman och att kammarkollegiet beredes tillfälle att genom ombud närvara därvid.

Skyldigheten att betala kostnaderna för undersökningen åvilar den som begärt den. Han kan eventuellt få dem åter, om undersökningen erfordras för bevisning vid ett sådant krav å statsmedel som nyss sagts eller i en rättegång e. d., men prövningen av denna fråga faller naturligtvis helt utom ramen för undersökningen om gränsens läge. Här synes icke finnas något utrymme för den vid vanlig gränsbestämning förekommande fördelningen av kostnaderna mellan rågrannar med hänsyn till ömsesidig nytta för dem ur rättssäkerhetens synpunkt.

Bestämmelsen om gränsbestämning i 20 kap. 1 § jorddelningslagen synes således icke böra kunna vinna tillämpning å nu ifrågavarande slag av gränser. Ett uttryckligt undantag för dem torde där böra ske. I stället kunde måhända vara lämpligt att i 10 § samma kapitel göra ett tillägg av innebörd att icke blott jordägare och kammarkollegiet utan även annan, som gjorde antagligt att han hade behov därav, kunde utverka förordnande för lantmätare eller mättningsman att verkställa undersökning angående läget av gräns mot allmänt vatten.

Även om gränsbestämning finge ske i den i förslaget angivna ordningen, torde dock de allmänna reglerna böra med avseende å förevarande fall ändras så, att icke annan än sökanden kan vid gränsbestämning förpliktas gälda kostnader för densamma. Reglerna om kostnadsfördelning ge visserligen rum för skälighetsprövning, men i förevarande fall synes vid förrättningen över huvud taget icke böra förekomma dylik fördelning mellan den som begärt förrättningen och andra.

Vad angår gränsens bestämning i samband med laga skifte kommer spörsmålet om förfarandet i viss mån i annat läge. De vattenområden, varom här är fråga, lära väl i regel icke vara så värdefulla att en exakt beräkning av deras storlek tarvas för en rättvis och lämplig skiftesläggning och ej heller torde yttergränsernas precisa sträckning behöva utrönas för skiftets utförande. För iakttagande av bestämmelser, som i detta fall skulle få karaktär av rena formaliteter, bör naturligtvis ej verkställas tidsödande och kostsamma undersökningar, så mycket mindre som gränsens exakta läge ofta kan väntas snart nog förskjuta sig. Men en ungefärlig beräkning av arealerna och gränserna torde dock vara av betydelse vid laga skifte, under vilken beteckning här må inbegripas även fiskedelningar i den om laga skifte stadgade ordningen. I den mån dylik beräkning inverkar på skiftets utförande, blir ju fråga om något som verkligen rör skiftesdelägarnas rätt och varom de kunna inbördes tvista. Deras allmänna befogenhet att under ägodelningsrättens prövning draga förrättningsmännens åtgärder torde där-

för omfatta även ifrågavarande gränsutredning. Att denna saknar inflytande på gränsens rättsliga läge, förrycker således i detta fall icke grunden för en rättegång om saken. Avgörandet får dock ett slags materiell rättskraft, i det att därigenom blir för skiftets vidkommande slutgiltigt bestämt, hur gränsen skall anses gå. Man skulle kunna uttrycka saken så, att föremålet för prövningen egentligen icke är gränsens läge utan en förberedande åtgärd i skiftets utförande.

Måhända vore lämpligast att i lagstiftningen behandla dylik undersökning som något från gränsbestämning skilt och att resultatet icke fastställdes i vanlig mening. Men om undersökningens karaktär och till skiftet begränsade verkan klart utmärkas, torde dock frågan kunna regleras i huvudsaklig överensstämmelse med förslaget innehåll. Den representant för det allmänna, som skulle tillkallas, synes emellertid principiellt icke kunna anses som sakägare. Om han har erinran att göra mot förrättningsmännens slutsatser, torde vara tillräckligt att hans anmärkningar antecknas till protokollet och att han kan höras av fastställelsemyndigheten samt till denna inge sina påminnelser. Förrättningsmännens undersökning synes icke böra, såsom enligt förslaget, anges avse huru gränsen skall förläggas utan huru gränsen sträcker sig (jfr kapitlets 4 §). Resultatet av undersökningen borde måhända betecknas som ett utlåtande i stället för ett beslut.

Bestämmelsen i sista stycket av den föreslagna nya 8 § synes i enlighet med vad ovan anförts om presumptionen för överensstämmelse med de legala normerna lämpligen kunna utbytas mot ett stadgande av innebörd att i allt som icke avser skiftets verkställande sträckningen av gräns, varom i paragrafen är fråga, skall bero endast av vad därom är i lag särskilt stadgat, ändå att gränsen blivit i förevarande ordning bestämd.

Att motsvarande förbehåll göres i fastställelsebeslutet synes så viktigt att föreskrift härom borde meddelas i själva lagen.

Justitierådet Lech:

I likhet med regeringsrådet Quensel och i huvudsak på de av honom anförda skälen anser jag att bestämmelsen om gränsbestämning i 20 kap. 1 § jorddelningslagen icke hör kunna vinna tillämpning å gräns mot allmänt vattenområde.

Likaså instämmer jag med regeringsrådet Quensel i vad denne anført angående bestämning av sådan gräns i samband med laga skifte. I fråga om lagtexten biträder jag de uttalanden i regeringsrådet Quensels yttrande, varigenom förordats vissa jämkningar i andra stycket av den föreslagna 8 § i 7 kap. jorddelningslagen ävensom att sista stycket av samma paragraf utbytes mot ett stadgande av närmare angiven innebörd.

Justitieråden Geijer och Beckman:

Genom förslagen skulle införas möjlighet till bestämning av gräns mot allmänt vattenområde. Trots att sådan gränsbestämning icke på samma sätt som hittills förekommande dylika förrättningar skulle erhålla rätts-

kraftig verkan, torde denna möjlighet äga ett visst värde. Då förrättningsmännen enligt förslagets grunder icke ha att undersöka, huru gränsen skall förläggas, utan blott, huru gränsen enligt vad särskilt är stadgat sträcker sig, synas emellertid ordalagen i andra stycket av den föreslagna nya 8 § i 7 kap. jorddelningslagen böra jämkas till överensstämmelse härmed.

Justitierådet Beckman:

I den vid statsrådsprotokollet fogade promemorian om bestämning av gräns mot allmänt vattenområde framhålles, att även kammarkollegiet bör äga initiativrätt till särskild förrättning för bestämmande av gräns mot allmänt vattenområde. I samband härmed uttala de sakkunniga: »Att det allmänna härvid bör vidkännas skälig andel i förrättningskostnaden torde utan vidare framgå av 20 kap. 6 § andra stycket jorddelningslagen.»

Av detta uttalande får icke dragas den slutsatsen att kostnaderna, om kronan är sökande, böra delas mellan kronan och de enskilda jordägarna men att kronan, om enskild är sökande, icke skulle vidkännas några kostnader. Både kronan och de enskilda jordägarna ha del i förrättningen; och kostnaderna skola enligt nyssnämnda lagrum i jorddelningslagen fördelas efter vad i varje fall av förrättningsmännen prövas skäligt.

Justitieråden Lech och Beckman:

Fördelningen av förrättningskostnader för bestämning av gräns mot allmänt vattenområde får enligt vår mening icke påverkas av att förrättningen må vara erforderlig för bestämmande av ersättningskrav mot kronan med anledning av de nya reglerna om fastighets gräns mot allmänt vatten. Vi utgå emellertid ifrån att kronan i ersättningsärendet kan finnas pliktig att gottgöra sådana förrättningskostnader.

Justitierådet Geijer:

I anslutning till vad de sakkunniga anfört beträffande förrättningskostnaderna må erinras om ett förhållande som ej sällan torde böra öva inflytande på kostnadsfrågan i viss riktning, när fråga uppstår i vad mån den ena eller andra sidan skäligen bör bära kostnaden. Därest den lagstiftning om ny gränsdragning mellan allmänt och enskilt vattenområde, som lagrådet nyligen förehaft till behandling, kommer till stånd, ligger det i sakens natur, att detta synnerligen ofta kan medföra ett behov att fastställa gränsens sträckning i enlighet med de nya reglerna. Icke minst måste det förväntas bli händelsen i alla de fall då jordägaren vill söka ersättning för vad han eventuellt förlorar genom den nya lagstiftningen; men behovet av gränsbestämning är naturligtvis icke inskränkt till sådana fall. Den utredning, som bör föregå framställande t. ex. av ett ersättningsanspråk för förlust av fiskevatten, kan naturligtvis ske i annan ordning än genom förrättning enligt jorddelningslagen; och i sådant fall blir frågan om skyldighet för det allmänna att gottgöra utredningskostnaden att bedöma i första hand av vederbörande fiskevärderingsnämnd i samband med huvudanspråket. Men om jordägaren väljer att åstadkomma den önskade utredningen genom

en laga förrättning, torde saken ställa sig i viss mån annorlunda, eftersom frågan om förrättningskostnaden då blir avgjord i samband med förrättningen och näppeligen bör kunna omprövas i annat sammanhang. Frågan måste ju nämligen bedömas under beaktande av alla på densamma inverkan förhållanden, även sådana som ej kunna anses tillhöra fiskevärderingsnämndernas prövning. I sist berörda och andra fall, då förrättning över huvud kommer till stånd för gränsens bestämmande, synes det billigt att frågan om förrättningskostnaden bedömes under hänsynstagande till i vad mån förrättningen kan anses hava blivit erforderlig till följd av den nya lagstiftningen. Det torde nämligen vara i princip erkänt, att denna senare icke bör tillåtas åsamka den enskilde förluster. Jag ifrågasätter därför, om icke i den nya 8 § i 7 kap. jorddelningslagen bör införas ett stadgande av innebörd, att vid fördelning av kostnaderna för förrättning, som prövas i avsevärd mån hava föranletts av ändrad lagstiftning om läget av gräns mot allmänt vattenområde, skälig hänsyn skall tagas till detta förhållande. Härigenom skulle öppnas möjlighet för en rättvis fördelning, oberoende av om något hänskjutande av anspråk till fiskevärderingsnämnd kommer till stånd eller ej.

Lagrådet:

Lagrådet har vid sin granskning utgått från att lagförslagen komma att kompletteras genom utsättande av dag för lagarnas ikraftträdande i enlighet med vad departementschefen i remissprotokollet anfört.

Slutligen må framhållas, att de undersökningar som erfordras för att utröna gränsen mot allmänt vatten, lära i stor omfattning falla under det i 5 § i lagen den 17 maj 1940 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m. stadgade förbudet mot sjömätning eller lodning, i den mån icke annorlunda av Konungen stadgas eller särskilda tillstånd utverkats i enlighet med vad som sägs i bevakningskungörelsen den 24 maj 1940.

Ur protokollet:

Bengt Larson.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementens ärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 10 mars 1950.

N ä r v a r a n d e:

Statsministern ERLANDER, statsråden SKÖLD, QUENSEL, DANIELSON, VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG, ANDERSSON, LINGMAN.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Zetterberg, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter lagrådets den 16 februari 1950 avgivna utlåtande över de till lagrådet den 25 november 1949 remitterade förslagen till

1) lag angående ändring i lagen den 18 juni 1926 (nr 326) om delning av jord å landet; och

2) lag angående ändrad lydelse av 2 kap. 13 § lagen den 12 maj 1917 (nr 269) om fastighetsbildning i stad.

Efter redogörelse för lagrådets utlåtande anför föredraganden följande.

Lagrådets samtliga ledamöter ha funnit att frågan om sådan gränsbestämning, som verkställes i samband med laga skifte, kan regleras i huvudsaklig överensstämmelse med det remitterade förslaget. I fråga om möjligheten att företa gränsbestämning även såsom självständig förrättning ha två av lagrådets ledamöter på anförda skäl funnit bestämmelsen om gränsbestämning i 20 kap. 1 § jorddelningslagen icke böra kunna vinna tillämpning på gräns mot allmänt vattenområde. Lagrådets båda övriga ledamöter ha emellertid även för detta fall uttalat att möjligheten till gränsbestämning mot allmänt vattenområde torde äga ett visst värde, trots att sådan gränsbestämning icke på samma sätt som hittills förekommande dylika förrättningar skulle erhålla rättskraftig verkan. Väl är det riktigt, såsom förstnämnda båda ledamöter framhållit, att förslagets gränsbestämning skulle sakna rättsbildande verkan samt att samma fråga skulle, oberoende av tidigare gränsbestämning, kunna upptagas ånyo och bliva föremål för ny sakprövning. Den betänklighet, som ur principiell synpunkt sålunda föreligger mot förslaget, gör sig emellertid i lika hög grad gällande vare sig bestämningen företages i samband med laga skifte eller utgör en självständig förrättning. Av det förhållandet att gränsbestämningen icke är förenad med

rättskraft, torde ej heller kunna dragas den slutsatsen att den som bevisfaktum skulle sakna betydelse. Vad vid förrättningen fastställts torde som sådant komma att gälla som fullt bevis, om ej omständigheter förebringas som förringa tilltron därtill. Närmast kommer givetvis en sådan bestämning att tjäna till ledning för de deltagande sakägarna. Men även för dem som icke från början känt till gränsbestämningen kan förrättningen bli av betydelse, exempelvis i den praktiskt vanliga situationen att en fiskande, som kommit in på enskilt vatten, blir upplyst om den skedda gränsbestämningen; detta kan då vid eventuellt fortsatt fiske inverka på bedömningen av frågan huruvida god tro kan anses föreligga. Med hänsyn till det praktiska värde som förslaget sålunda äger anser jag mig kunna biträda detsamma. — Av skäl som lagrådet anfört har jag i 7 kap. 8 § andra stycket jorddelningslagen vidtagit en mindre jämkning i ordalydelsen.

Med anledning av vad inom lagrådet uttalats om den noggrannhetsgrad med vilken erforderliga mätningar under olika förhållanden skola göras, må framhållas att i händelse av tvekan erforderliga anvisningar kunna erhållas av lantmäteristyrelsen jämlikt 6 kap. jorddelningslagen.

Vad angår fördelningen av förrättningskostnaderna ansluter jag mig till vad en ledamot av lagrådet uttalat därom att både kronan och de enskilda jordägarna ha del i förrättningen och att därför kostnaderna enligt 20 kap. 6 § andra stycket jorddelningslagen skola fördelas efter vad i varje fall av förrättningsmännen prövas skäligt. Givetvis kan det förekomma gränsbestämningar mot allmänt vatten, som så uppenbart ske endast i ena partens intresse, särskilt då förrättningen företages i samband med laga skifte, att det icke kan anses skäligt att pålägga annan än sökanden andel i kostnaderna. Förrättningsmännen ha emellertid att göra en skälighetsprövning med möjlighet att beakta omständigheterna i det särskilda fallet. Fördelningen av förrättningskostnaderna bör icke få påverkas av att förrättningen i visst fall kan tjäna till ledning för bestämmande av ersättningskrav mot kronan med anledning av de nya reglerna om fastighets gräns mot allmänt vatten. Huruvida och i vad mån kronan sedermera i ersättningsärendet skall förpliktas att gottgöra sökanden sådana kostnader, får ankomma på fiskevärderingsnämndens prövning.

I enlighet med vad jag vid lagrådsremissen anfört har i lagförslagen upptagits att de skola träda i kraft vid samma tidpunkt som lagen om gräns mot allmänt vattenområde eller den 1 januari 1951.

I den mån de undersökningar, som erfordras för att utröna gränsen mot allmänt vatten, komma att innefatta sjömätning eller lodning, falla undersökningarna — liksom motsvarande undersökningar enligt gällande fiskerättslag — under det i 5 § i lagen den 17 maj 1940 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m. stadgade förbudet. Medgivanden till dylika mätningar och lodningar torde i sådant fall böra lämnas, lämpligen med stöd av det i nyssnämnda lagrum åt Konungen givna bemyndigandet. I vad mån sådana medgivanden kunna meddelas generellt eller beträffande särskilda områden böra förknippas med vissa villkor torde få ankomma på Kungl.

Maj:t att avgöra. Det torde få förutsättas att å förrättningskarta inga andra vattendjup skola angivas än de som äro oundgängligen nödvändiga för gränsbestämningen; särskild föreskrift härom läser ej vara erforderlig.

Föredraganden hemställer, att de nu ifrågavarande förslagen till lag angående ändring i jorddelningslagen och lag angående ändrad lydelse av 2 kap. 13 § lagen om fastighetsbildning i stad måtte, efter angiven jämkning, jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdde hemställen förordnar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Lars Nordwall.
